

**I. В. Соколова**<https://orcid.org/0000-0003-4425-1859>доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри вищої освіти, управління охороною здоров'я  
Донецького національного медичного університету**Т. В. Вовк**<https://orcid.org/0000-0002-0946-8473>старший викладач кафедри галузевого менеджменту  
Маріупольського державного університету

## ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

*На сучасному етапі розвитку суспільства, в період економічних реформ і бурхливого індустріального розвитку, освіта і екологічна освіта є основним фундаментом людського розвитку. Якщо фундамент міцний, то майбутнє нації має перспективи, бо саме освіта плекає інтелектуальний та духовний потенціал країни, встановлює нову систему цінностей, відповідає запитам населення щодо змін у світосприйнятті складних процесів зміни довкілля.*

*Сфера освіти як частина структури соціуму підлягає управлінню. Її можна розглядати як завдання соціального управління, оскільки освіта є сферою нематеріального виробництва. З цього підходу звертаємо увагу на роботи і монографічні праці які наголошували на важливості питань екологічної освіти, які потрібно підносити до рівня найбільш принципових державних завдань, що вимагає здійснення ефективного державного управління.*

*Проблеми механізмів державного управління у сфері екологічної освіти подаються, як жорстка взаємозалежність між окремими компонентами освітніх стратегій: ідея – парадигма – концепція – доктрина – програма (проект) – механізм реалізації (система ресурсного забезпечення). Це означає, що парадигмальні зміни в осмисленні сутності екологічної освіти диктуються виключно сучасними соціальними практиками, які пов'язані з інноваційними процесами, коли ідеї про «всемогутність виховання» трансформуються в концепції та механізми реалізації «суспільства знань».*

*Сучасна екологічна освіта є складовою національної системи освіти, яка функціонує на підставі чинного законодавства про освіту та Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, схваленої Указом Президента. Характерною рисою сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію взаємодії суспільства і природи, розв'язання екологічних проблем та сталий розвиток суспільства.*

**Ключові слова:** механізми державного управління, освіта, екологічна освіта, суспільні знання, стратегія, розвиток.

**Постановка проблеми.** Однією з цих головних цілей держави є якісна освіта. Саме виважений підхід до освіти, починаючи з дошкільного рівня й упродовж всього життя людини, має бути тим важелем, що формує баланс між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь. Проте, це довгий і не легкий шлях, який кожна держава проходить по-своєму.

Розглядаючи екологічну освіту як одну з компонентів сучасної базової освіти, слід зазначити, що вона є нагальною потребою часу, як у міжнародному вимірі, так в кожній окремі державі, де Україна не є виключенням. Ще у ХХ столітті було сформовано 17 пріоритетних цілей розвитку держав світу, які формують певні взаємовідношення між різними механізмами державного управління виводячи їх у нові площини дії [1].

Нові цілі унікальні тим, що закликають до дій всі країни. У цілях визнається, що подолання бідності повинно реалізовуватися спільно зі стратегіями, що сприяють економічному зростанню і задовольняють ряд соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами та захист навколишнього середовища [1; 2].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальний підхід до освіти в Україні розподіляє її на рівні: дошкільний, загальносередній, професійно-технічний та вищий [4]. Згідно з чинним законодавством кожний рівень має відповідні підходи до формування екологічної освіти, але, найбільшої уваги потребує загальна середня освіта, через те, що саме там розпочинається поглиблене формування екологічних компетенцій людини.

Екологічна освіта є рушієм суспільного життя, а її виконавцем є населення держави. Мета екологічної освіти України сформована у Національній доповіді про реалізацію національної екологічної політики яка наголошує на забезпеченні всеосяжною і справедливою якісною освітою та заохоченням до можливостей навчання впродовж усього життя [3].

Після прийняття нового Закону України (ЗУ) «Про освіту» від 05.09.2017 (зі змінами) розпочалося реформування системи загальної середньої освіти [2]. В ЗУ «Про освіту» та Концептуальних засадах реформування середньої освіти (від 17.08.2016 р.) [3] закріплені певні компетенції, що повинні сформуватися у дитини – вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки та технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [4; 5].

Таким чином, 4 ціль Сталого розвитку – якісна освіта, знайшла своє відображення у законодавчій площині шкільної освіти. Проте, саме там виникають деякі суперечки між науковцями та практиками щодо розвитку екологічної освіти та формування її компетенцій у людини.

**Формулювання мети дослідження.** Проаналізувати основні підходи до формування механізмів державного управління екологічною освітою на рівні загальної середньої освіти.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Реформування системи загальної середньої освіти України в контексті реалізації положень Нової української школи (НУШ) зумовлене як новими соціально-економічними, політичними, соціальними та культурними викликами, так і обраним країною курсом європейської інтеграції. Кращі практики організації шкільної освіти, що склалися в європейських країнах, можуть стати орієнтиром розвитку українського суспільства, що розвивається в площині демократичних принципів, орієнтації на ринкові відносини, професійну конкуренцію, забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру на засадах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей [5].

Відповідно до концепції НУШ, ідеологія змін в освіті була закладена у п'ять тем – педагогіка партнерства, готовність до інновацій, нові стандарти й результати навчання, автономія школи та вчителя. Але, з'ясувалось, що серед великої кількості позитивних відгуків, є пропозиції щодо зміни деяких підходів до механізмів державного управління освітою, де на перший план виходить видозміна механізмів управління екологічною освітою на базі загальної середньої освіти.

За експертними оцінками науковців, громади, практиками та інших найбільш успішними та затребуваними на ринку праці стануть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, досягати поставлених цілей, працювати в команді й володіти іншими сучасними вміннями. Але українська школа не готує до цього [6].

Водночас дослідники звертають увагу на певні труднощі, які виникають у процесі обізнаності людини екологічними знаннями, які розпочинаються на рівні дошкільної освіти. З одного боку, в багатьох випадках на рівні дошкільної освіти дитині не надають екологічних знань, на рівні шкільної освіти український школяр здобуває застарілі знання з екології, які є обривчастими, не системними та не відповідають вимогам вищої школи. З іншого, керівники освіти не вважають за потрібним приділяти належну увагу досягненням у теоретичних екологічних напрацюваннях освіти та формуванню певних екологічних компетенцій людини впродовж жит-

тя. Всі ці негативні тенденції полягають у несистематизованих механізмах державного управління екологічною освітою.

Для визначення проблемних напрямків, блоків, важелів, інструментів в механізмах державного управління в загальній середній освіті, необхідно розглянути та систематизувати наявну джерельну базу. Теоретичний аналіз дозволить викласти механізми державного управління за рівнями, складом та видом що наведено у таблиці 1.

При теоретичному аналізі основний наголос ми робили на методичні орієнтири, головними серед яких є принципи об'єктивності, інформативності, доказовості, раціональності в контексті широких факторів соціалізації, соціально-економічної та політико-ідеологічної зумовленості діяльності суб'єктів та об'єктів управління екологічною освітою на загально середньому рівні (ЗСО).

У зв'язку з вище викладеним, маємо підкреслити деякі характерні ознаки та дію механізмів державного управління за визначними групами.

Першу групу джерел становлять офіційні законодавчі документи, що визначають правові основи державного управління освітою в Україні та регулюють порядок діяльності суб'єктів, регламентують структуру виборних органів. Нормативно-правовий механізм державного управління екологічним розвитком середньої освіти в Україні формують нормативні документи, які прийняті на різних рівнях управління, що визначають відносини у сфері освіти, підтримують національні інтереси та норми міжнародного законодавства.

Законодавство України у сфері загальної середньої освіти базується на Конституції України (ст. 53) і складається із законів України. Системо утворювальним актом виступає Закон України «Про освіту» від 06 червня 2019 р. № 2745-VIII [4]. Конкретизує і доповнює нормативні положення цього Закону новий профільний закон – Закон України «Про загальну середню освіту» від 09 серпня 2019 р. № 651-XIV [7].

Відповідно до рівня прийняття того чи іншого документу, його розробником можуть виступати визначені державні та недержавні інституції. Державні – здебільшого здійснюють організаційне й ресурсне (фінансове, матеріально-технічне) забезпечення, затвердження та впровадження нормативно-правових документів, а недержавні (громадські організації, освітні та наукові заклади, суб'єкти підприємницької діяльності, окремі фізичні особи), через різні форми соціального партнерства, можуть вносити конструктивні пропозиції щодо реалізації механізмів державного управління розвитком екологічної освіти в Україні.

На сьогоднішній час вітчизняну екологічну освіту та науку регулює низка законів прямої дії: «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту». В них формується чітка структура впливу та взаємодії екологічної освіти на рівні закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), але вона не виконується у повному обсязі, а має тільки часткове використання у процесі навчання дитини.

Таблиця 1

### Загальна класифікація механізмів державного управління екологічною освітою

Вид МДУ	Рівень	Склад
Організаційний		Закони України, Концепції та Стратегії розвитку освіти та екології.
Нормативно-правовий	Законотворчість на рівні: Верховної Ради, Президента України, Кабінету Міністрів України (КМУ); Нормативно-правових документів	Нормативно-правові документи: КМУ, Міністерства освіти і науки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля), механізми екологічного забезпечення державного управління (МЕЗДУ), суб'єкти та об'єкти управління.
Соціально-економічний		Інформаційні матеріали, результати досліджень – наукових, статистичних, соціологічних (моніторинги, анкетування та інш.) щодо екологізації освітнього простору. Аналітичні звіти з фінансування різних рівнів освіти й державної екологічної політики. Окремі наукові доробки вітчизняних та закордонних дослідників з управління екологічною освітою. Інноваційна поведінка суб'єктів освітніх послуг через створення певних інформаційно-комунікативних засобів та проєктів.
Мотиваційний		
Інформаційно-комунікаційний	Рівні формування ознак: Адміністративних Економічних Правових Морально-етичних Інформативно-комунікативних	

Примітка: складено автором за [1-8]

Як засвідчують результати аналізу законодавчої бази, яка складає понад 1000 актів Президента, парламенту, уряду, щодо екологічної діяльності в країні, екологічна освіта є наріжним каменем для вирішення стратегічних екологічних цілей держави.

Так, Закон України (ЗУ) «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року», вносить екологічну освіту як першу стратегічну ціль [6]. Окрім цього у ЗУ йде мова про розроблення і запровадження організаційного механізму, через міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, приватний сектор, науковців, громадськість); інформаційно-комунікаційного механізму, для підвищення рівня обізнаності у сфері охорони навколишнього природного середовища; нормативно-правового механізму через державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища; економічного та фінансового механізмів, завдяки екологічній модернізації на рівні промислових підприємств, вироблення та впровадження ефективних механізмів екологічної освіти та виховання, для підвищення екологічної свідомості [8].

В «Національній доктрині розвитку освіти в Україні» (2002) згадуються фінансовий механізм та організаційний, а також вказується на необхідність формування «нових економічних та управлінських механізмів розвитку освіти». Проте, щодо формування механізмів державного управління екологічною освітою мова не йде. Вона визначена як пріоритетний напрям розвитку освіти. На відміну від неї «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» акцентує увагу на необхідності формування організаційного механізму через модернізацію освіти з підготовки фахівців для сталого розвитку з новим екологічним мисленням.

«Концепція екологічної освіти в Україні» (2001) спрямована на розроблення, створення, удосконалення державних механізмів управління на різних рівнях освіти які формуються на «основі синтезу трьох основних підходів (тенденцій), що сьогодні існують: тенденції формування сучасних екологічних уявлень, тенденції формування нового ставлення до природи й тенденції формування нових стратегій та технологій взаємодії з природою». Саме в ній відокремлюються механізми – організаційний, мотиваційний, ресурсний та інформаційно-ко-

мунікаційний на рівні загальної середньої освіти. Однак, як вони є розрізненими та не завжди працюють разом у контексті саме загальної середньої освіти.

Серед Законів України які формують механізми державного управління екологічною діяльністю відокремимо такі: ЗУ «Про стратегічну екологічну оцінку», ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» та ін. У зазначених нормативно-правових документах екологічна освіта розглядається виключно як організаційно-нормативно-правовий механізм, завдяки реалізації системи інтелектуальної, морально і поведінкова спрямованих чинників і продуктів, застосування яких забезпечує формування ціннісного ставлення до природи та самообмежувальне ресурсоспоживання, формування рис та реалізацію екологічно доцільної поведінки та побутово-повсякденної діяльності особистості.

До іншої важливої групи відносяться нормативно-правові акти Кабінету міністрів України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства природоохоронної діяльності щодо розвитку екологічної освіти на різних рівнях, організації діяльності суб'єктів управління.

До важливих законодавчих документів, які регулюють механізми державного управління в сфері екологічної освіти відносять наступні: Розпорядження КМУ «Про стан та перспективи розвитку екологічного та дослідницького експериментального напрямів позашкільної освіти» від 16.04.2013 р., «Концепція розвитку громадської освіти в Україні» від 3 жовтня 2018 р., «Про затвердження плану реалізації стратегічних напрямів розвитку екологічної освіти» від 27.06.2018 р.

Аналіз матеріалів значно розширює наукові знання про завдання екологічної освіти в чинному законодавстві на рівні загальної середньої освіти. Переважна більшість положень, викладених у Законах України про екологічну освіту, дублюються у законах, призначених для певного рівня екологічної освіти. Отже, потребують перегляду й статті про заохочення педагогічних працівників, фінансово-господарську діяльність навчальних закладів тощо.

До третьої групи джерел належать інформаційні матеріали, статистичні дані про охоплення екологічною освітою шкільного рівня, результати соціологічних досліджень, матеріали конференцій і форумів щодо екологізації освітнього простору.

Залучені до наукової роботи джерела четвертої групи складаються за рівнями управління екологічною освітою. Це: інформаційні матеріали міжнародного форуму 20-го сторіччя в Ріо-де-Жанейро, матеріали всесвітньої акції "Let's Do It!" (2018), План заходів Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки» тощо, присвячених навколишньому середовищу і сталому розвитку, одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу є доступність, якість та мобільність екологічної освіти.

П'ята група репрезентує результати наукової діяльності українських і зарубіжних дослідників щодо розвитку та формування механізмів державного управління, екологічною освітою на загальноосвітньому рівні. До вагомих джерел залучено монографічні видання, дисертаційні і наукові праці вчених, які досліджували різні аспекти проблеми екологізації освіти, екологічної освіти як комплекс економічних послуг.

Процес державного управління системою екологічної освіти передбачає: встановлення стратегічних цілей розвитку держави в галузі екологічної освіти; прийняття рішень, що втілюються у відповідних механізмах управління галуззю; реалізацію необхідного впливу держави на об'єкти державного управління за допомогою механізмів державного управління; вчинення конкретних дій об'єктами державного управління; отримання результату, що сприяє просуванню до цілей державної політики.

**Висновки.** Система державного управління екологічною освітою здійснюється через використання механізмів її формування та реалізації. Зауважимо що, незважаючи на екологічну політику держави в частині забезпечення екологічної безпеки та розповсюдженості використання терміну механізми державного управління екологічною освітою, в значній мірі ускладнюються неоднорідністю та неоднозначністю змісту екологічної освіти.

Розглядаючи питання щодо науково обґрунтованих положень проте що, екологічна освіта

повинна розглядатись як комплексний механізм і елемент соціально-економічного ресурсу відтворення людського капіталу, за допомогою ефективних компетенцій людини та соціальних, економічних, духовних і політичних що формується впродовж життя та впливають на розвиток держави.

Отже, узагальнюючі всі підходи до наукових поглядів вчених які узагальнили, охарактеризували, проаналізували та обґрунтували механізми державного управління сферою освіти, треба зазначити, що в них не має чіткого визначення щодо дії, функцій, принципів та методів впливу механізмів державного управління на екологічну освіту у загальній середній освіті.

#### **Список використаної літератури:**

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
2. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 № 2145-VIII зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа» / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
4. Олійник В.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання післядипломної освіти : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Управління якістю вищої освіти: проблеми та перспективи». Київ, 2017. С. 58–59.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 27.12.2019 № 1133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2019-%D0%BF>
6. Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2018 р. № 237 і від 12 лютого 2020 р. № 105» від 29 квітня 2020 року № 325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-2020-%D0%BF>
7. Про надання інформації: лист Директорату шкільної освіти Міністерства освіти і науки України від 12.05.2020 року № 4/1834-20.
8. Про надання інформації: лист Інституту освітньої аналітики від 12.05.2020 р. № 04–13/10

**Sokolova I. V., Vovk T. V. Main approaches to the analysis of mechanisms of the state management of environmental education in Ukraine**

*At the current stage of social development, in the period of economic reforms and rapid industrial development, education and environmental education are the main foundation of human development. If the foundation is strong, then the future of the nation has prospects, because it is education that nurtures the intellectual and spiritual potential of the country, establishes a new system of values, meets the demands of the population regarding changes in the world perception of complex processes of environmental change.*

*The sphere of education as part of the structure of society is subject to management. It can be considered as a task of social management, since education is a sphere of non-material production. From this approach, we pay attention to the works and monographic works that emphasized the importance of environmental education issues, which must be raised to the level of the most fundamental state tasks, which require the implementation of effective state management.*

*Problems of state management mechanisms in the field of environmental education are presented as a strict interdependence between individual components of educational strategies: idea – paradigm – concept – doctrine – program (project) – implementation mechanism (resource provision system). This means that paradigmatic changes in the understanding of the essence of environmental education are dictated exclusively by modern social practices, which are associated with innovative processes, when ideas about the “omnipotence of education” are transformed into concepts and mechanisms for the implementation of the “knowledge society”.*

*Modern environmental education is a component of the national education system, which functions on the basis of the current legislation on education and the National Strategy for the Development of Education of Ukraine for the period until 2021, approved by the Presidential Decree. A characteristic feature of modern environmental education is its focus on harmonizing the interaction of society and nature, solving environmental problems and sustainable development of society.*

**Key words:** *state management mechanisms, education, environmental education, social knowledge, strategy, development.*